

STAD VAN DE LEVENDEN

NICOLA LAGIOIA BIJ DE BEZIGE BIJ

*Breng alles terug naar huis* (2010)

*De wreedheid* (2016)

Nicola Lagioia

# Stad van de levenden

Vertaald door  
Welmoet Hillen



2022

DE BEZIGE BIJ  
AMSTERDAM

Copyright © 2020 Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino  
Copyright Nederlandse vertaling © 2022 Welmoet Hillen  
Oorspronkelijke titel *La città dei vivi*  
Oorspronkelijke uitgever Einaudi, Turijn  
Omslagontwerp Moker Ontwerp  
Foto auteur Chiara Pasqualini  
Vormgeving binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk  
Druk- en bindwerk Wilco, Amersfoort  
ISBN 978 94 031 3671 4  
NUR 302

[debezigebij.nl](http://debezigebij.nl)



Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Eerste deel

Commensaal van de mens

Rome is de enige stad in het Midden-Oosten zonder Europese wijk.

FRANCESCO SAVERIO NITTI

Laten we de problemen in Rome niet wijten aan overbevolking. Toen er  
nog maar twee Romeinen waren, doodde de een al de ander.

GIULIO ANDREOTTI



Op 1 maart van het jaar 2016, een lichtbewolkte dinsdag, waren de hekken van het Colosseum net opengegaan om de toeristen de beroemdste ruïnes ter wereld te laten bewonderen. Duizenden lichamen liepen naar de loketten. De een struikelde over de stenen. De ander ging op zijn tenen staan om de afstand tot de Tempel van Venus te meten. Daar in de verte kookte de stad woede in haar eigen verkeer, in bussen die om negen uur 's ochtends al motorpech hadden. Onderarmen scandeerden scheldwoorden door de open raampjes. Aan de rand van de straat schreven verkeersagenten boetes uit die niemand ooit zou betalen.

‘Ja hoor... ga dat maar aan de burgemeester vertellen!’ De medewerkster van loket nummer vier barstte in een spottend gelach uit, tot hilariteit van haar collega’s.

De toerist op leeftijd staarde haar door het glas verbijsterd aan. Hij zwaaide met twee valse toegangskaartjes die hij kort daarvoor had gekocht bij twee valse medewerkers op de archeologische site.

Dat ‘gaan klagen bij de burgemeester’ was een van de meest gemaakte grappen van de afgelopen weken. Het was begonnen in de gemeentekantoren en had zich vervolgens verspreid onder taxichauffeurs, hoteleigenaren, vuilnismannen en schaafigsverkopers die, bij gebrek aan een duidelijkere autoriteit, door toeristen werden aangeklampt te midden van de oneindig slecht functionerende stedelijke dienstverlening.

De toerist trok zijn wenkbrauwen op. Was het mogelijk dat zelfs de échte autoriteit, in dat officiële tenue, hem in de maling nam? Achter hem werd het geroezemoes van de menigte steeds luider.

‘Volgende!’

De toerist verroerde zich niet.

De lokettiste bleef hem aanstaren, een kille glimlach tekende zich af op haar gezicht.

‘Next one!’

Veel van deze toeristen hadden de nacht doorgebracht in de goedkope hotels in de wijk Monti, in de afgeleefde bed and breakfasts rond de Porta Maggiore. Met de neus omhoog om een engel te bewonderen, waren ze languit op hun gezicht gevallen. Gestruikeld over een vuilniszak, over de omgevallen paal van een verkeersbord. In de lucht het sneeuwwitte marmer, op straat de ratten. En de meeuwen aten de ratten. Wie niet goed was geïnformeerd, had tevergeefs staan wachten tot er een bus kwam, maar was daarna te voet naar het Colosseum gegaan. Daar stonden ze nu. Je zou je kunnen opwinden over hoe traag de rij vorderde, maar de levenloze schoonheid overrompelde hen allemaal: de hemel boven de bogen van travertijn, de tweeduizend jaar oude zuilen, de basilica van Maxentius. Onheil weerklonk in de grandeur, alsof onzichtbare krachten in staat waren om iedereen die hen tegensprak het schimmenrijk in te sleuren. Een dreiging waar de Romeinen warm noch koud van werden.

De lokettiste hielp een andere toerist. Dat deed ook haar collega van het loket ernaast. Voor de loketten stond een ontzagwekkende menigte, maar ze hadden wel erger meegemaakt. Het Jubeljaar van Barmhartigheid was slecht begonnen. Een fiasco, schreven de journalisten die de paus slechtgezind waren. Het jaar van vergeving der zonden, van verzoening, van sacramentele boetedoening trok niet méér pelgrims dan het aantal dat kwam voor de viering van het jaar van libatie, van straffeloze anarchie, van verantwoordelijkheden afschuiven.

De oude toerist stapte uit de rij en liep in de richting van piazza dei Cinquecento. Naast hem liep een jongen. Ze bereikten de straat en verdwenen tussen de oleanders.

‘Zeg, wat stinkt hier zo?’ zei de lokettiste ineens. Ze staarde



naar haar beeldscherm, haar hand op de muis.

Een Chinese toerist stond te wachten op zijn coupons.

Nadat ze de printopdracht had gegeven, keek de lokettiste naar haar hand. Ze schrok op. Naast de muismat waren twee roodbruine vlekken verschenen. Voordat de lokettiste met haar ogen kon knipperen, waren het drie vlekken geworden. En nu zaten er al vier vlekken op haar bureau.

‘Mijn god!’

De Chinese toerist week achteruit. De lokettiste sprong geschrokken overeind, overvallen door het ergste gevoel dat een inwoner van deze stad denkt te kunnen hebben: bezocht worden door rampspoed waarvoor alle anderen gespaard blijven. Ze keek omhoog. Er vielen druppels van het plafond. Toen deed de lokettiste wat iedereen in Rome doet als bij een openbare instantie het bloed van de muren druipt. Ze riep haar leidinggevende.

Een paar uur later waren twee van de vier loketten van het Colosseum gesloten.

‘Bloed van een dode rat,’ zei de inspecteur voor archeologisch erfgoed.

‘Een muis?’ vroeg iemand op de achterste rij. De menigte grinnikte.

Woensdag 2 maart. De persconferentie was georganiseerd ter ere van het voltooiën van de interne renovatie van het Colosseum. Maar een verslaggever vroeg plompverloren waarom twee loketten de hele vorige dag gesloten waren geweest.

De inspecteur moest wel in details treden. Een dikke grijze rat was klem komen te zitten in de tussenruimte boven het verlaagde plafond van het loket. Hij was gespietst op een profielbalk en had waarschijnlijk geprobeerd zich los te wringen, waardoor het alleen maar erger was geworden. ‘De dienstdoende medewerkster zag het bloed op haar bureau druppen. De loketten zijn toen gesloten voor de rattenbestrijding.’

De rattencrisis haalde de voorpagina’s van de dagbladen. De laatste tijd doken de knaagdieren constant op uit de riolen. Ratten rond station Termini. Ratten in de via Cavour. Ratten op een steenworp afstand van het operagebouw. Ze staken over zonder acht te slaan op het verkeer. Ze liepen souvenirwinkels binnen en maakten de toeristen aan het schrikken.

De kranten vermeldden nog dat er in Rome meer dan zes miljoen ratten waren. In New York en Londen was er aan knaagdieren ook geen gebrek, maar in Rome waren ze de koningen van de stad geworden.

‘Dat krijg je van jarenlang beroerd bestuur,’ verklaarde een stedenbouwkundige.

‘Het probleem ligt voornamelijk bij de afvalverwerking,’ zei een medewerker van de verdelgingsdienst, ‘vergeet niet dat ratten commensaal van de mens zijn.’

De afvalverwerking in Rome beleefde een tragisch seizoen. Overal lag vuilnis. De vuilniswagens kwamen langzaam vooruit. Grote zakken vuilnis belegerden de straten. De paramedici van het Sant’Eugenio-ziekenhuis (ook in de ziekenhuizen scharrelen ratten rond) verklaarden tegen de pers dat dát het definitieve schandaal was, de klap die de stad zou wakker schudden. Zo dachten velen erover. Maar meteen daarna bekwam hen het vermoeden dat zij zélf degenen waren die in slaap waren gevallen. De vleugel van een enorme meeuw wierp een schaduw over de stad. De Romeinen moesten er weer om lachen.

‘Ja hoor... ga dat maar aan de burgemeester vertellen!’

De grap oogstte zoveel succes omdat er in die tijd in Rome helemaal geen burgemeester wás. De gemeente was onder bewind gesteld. Een gerechtelijk onderzoek genaamd *Mondo di Mezzo* had de stad op zijn kop gezet. Wethouders, adviseurs, notabelen, gemeentebestuurders, ambtenaren, intriganten, ondernemers en een verbluffend aantal gewone criminelen moesten allemaal voor de rechter verschijnen. Zeldzaamheid binnen die zeldzaamheid: er waren in Rome twee pausen.

Op dergelijke momenten van verwarring speurden de inwoners van Rome, trouw aan een oud gebruik, vaak de hemel af in afwachting van een teken. Maar ook dit – tussen de wolken zoeken naar een geheime code – dreigde in 2016 te klinken als een oplichtertruc.

De moord werd gepleegd op vrijdag 4 maart.

De volgende dag raakte Rome overstroomd door een regenbui.

Op zondag 6 maart lag Mario Angelucci na een week werken languit op de bank tv te kijken.

Hij was vierenvijftig jaar oud, mager en kalend. Hij werkte voor de lokale radio. Hierdoor had hij een gevoel ontwikkeld voor de klank van stemmen. Als hij in de studio achter het mengpaneel zat, hoefde hij de gedachtegang van de spreker niet te volgen: hij hoorde de ‘coda’ van het radiogesprek, bracht zijn vinger naar de zwarte knop en de overgang begon een halve seconde nadat de stem was opgehouden met spreken.

Mario zapte naar een ander kanaal en zocht puffend een nieuwe positie tussen de kussens. Net daarvoor had hij iets gehoord wat hem onrustig had gemaakt. Hij had niet goed genoeg op de woorden gelet, maar wist dat het belangrijk was. Hij vond het nieuws uiteindelijk op Rai 1. De nieuwslezeres zei juist dat een jongen van in de twintig op beestachtige wijze was omgebracht in een appartement in een buitenwijk van Rome.

De camera toonde een oranje gebouw dat zich aftekende tussen de winterkale bomen. Mario Angelucci sperde zijn ogen open. De moord had plaatsgevonden in Rome, en hij woonde in Rome. De moord was gepleegd tussen Collatino en Colli Aniene, waar hij zich nu bevond. Maar op tv was *vanbuiten* hetzelfde raam te zien dat hij *vanbinnen* zou kunnen opendoen als hij zou opstaan en eraartoe zou lopen. Angelucci werd overrompeld door een van de vreemdste gewaarwordingen van zijn leven. Hij voelde zich alsof de blik van God op hem was gericht. En wat gebeurt er gewoonlijk als God Zijn Oog opent en op jou laat vallen?

‘Via Igino Giordani 2.’

De nieuwslezeres had zojuist zijn huisadres genoemd en daar-

mee bevestigd dat hij niet gek aan het worden was. Mario Angelucci sprong overeind en liep snel naar de gang. Zijn hart klopte in zijn keel. Zijn zoon was eenentwintig jaar, hij had hem de vorige avond voor het laatst gezien, zijn vrouw en hij hadden hem gedag gezegd toen hij was uitgegaan en hadden hem niet meer horen thuiskomen. *Zaterdagavond*. De dag van de week waarop jongeren zich in de nesten werken.

Mario Angelucci bereikte het eind van de gang. Hij gooide de deur wijd open en werd bedwelmd door een onaangename, bedompte lucht. Toen ging het licht aan in de kamer. Handdoeken, stripboeken, verfrommelde sokken, een rol wc-papier. Mario Angelucci zag omgewoelde dekens op een bed waarin van alles gebeurd had kunnen zijn en, ook op het bed, een onbetamelijk snurkende knul van één meter negentig lang.

Een week later, toen de moord in Italië het gesprek van de dag was, besprak Mario Angelucci het voorval met zijn collega's.

‘Het was nog erger dan een paniekaanval, jongens. Ik zag een film voor me die echt nergens op sloeg.’

Zijn collega's van de radio vroegen hoe hij had kunnen geloven dat zijn zoon bij dat verhaal betrokken kon zijn.

‘Wat zal ik zeggen, ik weet het zelf ook niet.’

In de kranten stond dat de moord was gepleegd in een appartement op de tiende verdieping.

‘Kende je de bewoner?’ vroeg een collega aan Angelucci.

‘Alleen van gedag zeggen,’ antwoordde hij.

‘Maar wat dacht je toen je zo in paniek was, dat je zoon de dode jongen was of de moordenaar?’

‘Wat mij betreft had het allebei kunnen zijn,’ antwoordde de man. ‘In deze stad is alles mogelijk.’

Toen toonde Angelucci, die er met zijn uitgeholde gezicht en samengeknepen lippen altijd een beetje streng uitzag, ineens een stralende glimlach. Opluchting. Opluchting dat hij gespaard was gebleven, dat hij was *genegeerd*, niemand weet immers van tevo-

ren op wie het Oog zal vallen, en hoewel bepaalde tragedies maar één op de honderdduizend mensen treffen, moet toch iemand die pechvogel zijn: voor die ene spat de illusie dat sommige dingen ons nooit zullen overkomen uit elkaar – opdat ze voor de anderen intact kan blijven.

Om 13.30 uur op zondag 6 maart wist Mario Angelucci dat zijn gezin gered was.

Een paar uur later kreeg Andrea Florita, een advocaat aan de andere kant van de stad, een telefoontje. Florita was vierenveertig jaar oud. Hij was mager en had een open, intelligent gezicht. Net als veel collega's had hij zijn praktijk opgezet in de wijk Prati. In de stad zijn macht en pracht evenredig verdeeld over de twee oevers van de Tiber. Aan de rechterzijde de keizerlijke fora, het Quirinaal, de nationale regering. Aan de linkerzijde de gerechtsgebouwen, de Rai, de Sixtijnse Kapel. Die zondag had Florita de dag met zijn zoon doorgebracht. 'Mijn zoon is nog klein. Ik zet de televisie liever niet aan als hij erbij is. Toen ik de telefoon opnam, had ik geen idee wat er was gebeurd.'

De advocaat hoorde aan de andere kant van de lijn de stem van een volwassen man.

'Goedenavond, meneer Florita, u spreekt met Giuseppe Varani. Mijn zoon is vermoord.'

Pas laat op de avond begreep Florita dat hij advocaat van de benadeelde partij was geworden in een van de meest spraakmakende processen van de afgelopen jaren. Na het gesprek met Giuseppe Varani kwam hij op weg naar huis een bekende tegen. Voordat Florita kon zeggen wie zijn nieuwe cliënt was, vroeg diegene hoe hij over de moord dacht.

Iedereen vroeg aan anderen hoe ze over de moord dachten. Ze wilden vooral kwijt hoe ze er zelf over dachten. Binnen een paar uur was het misdrijf in Rome het hoofdonderwerp van gesprek geworden. Het werd besproken door de taxichauffeurs bij Termini, de barista's op piazza Bologna, de vriendengroepjes in Mon-

ti en Testaccio. Om maar te zwijgen over wat er gebeurde in de huizen. Vaders maakten ruzie met hun zoons. Vrouwen berispten hun echtgenoot over de consequenties van een te vrije, of juist een te strikte opvoeding.

‘Heb je het gelezen?’ ‘Heb je het gehoord?’ ‘Heb je gezien wat er is gebeurd?’

‘Drama in een buitenwijk van Rome. Een drieëntwintigjarige jongen is na urenlang te zijn gemarteld vermoord in een appartement in de wijk Collatino. Naar het schijnt hadden de daders geen motief.’

In: *la Repubblica*, 6 maart 2016



Op zaterdag 5 maart verliet Manuel Foffo kort na zeven uur 's ochtends zijn woning.

Hij had een afspraak met zijn moeder, zijn broer Roberto en zijn grootouders van moederskant. Het beloofde allerm minst een vrolijke dag te worden. Oom Rodolfo was overleden. Ze moesten eerst langs het Gemelli-ziekenhuis, waar hij lag opgebaard, en daarna zouden ze naar Bagnoli del Trigno gaan, het dorpje in Molise waar hun oom vandaan kwam en waar de begrafenis zou plaatsvinden.

Rodolfo was de broer van Daniela, de moeder van Manuel en Roberto. Hij was op achtenvijftigjarige leeftijd overleden aan kanker. Signora Daniela was in de nacht van woensdag op donderdag bij hem blijven waken in het ziekenhuis. Roberto had haar om halfvier 's ochtends opgehaald en thuisgebracht. Na binnenkomst was ze meteen in de keuken gaan zitten en daar ook gebleven, zwijgend, omgeven door de eenzaamheid die dat gebouw zo goed wist op te roepen. Toen was ze naar bed gegaan. Een paar uur later was de telefoon gegaan. Weer haar zoon Roberto. Hij zei dat oom Rodolfo's situatie verslechterd was.

Signora Daniela had haar schoenen gezocht, had haar jas aangetrokken en was weer naar buiten gegaan. Ze was naar haar bejaarde ouders gelopen, die in het gebouw ertegenover woonden. Ze moest hen voorbereiden. Diezelfde avond nog zou ze persoonlijk moeten constateren dat er – voor zover een moeder voorbereid kan zijn – geen limiet is aan slechte berichten die je over je kinderen te horen kunt krijgen.

Manuel stond op straat voor het gebouw. Hij was een lange, forsgebouwde jongeman, met een wijkende haargrens en dons op

zijn wangen dat besluiteloosheid verraadde: te vol voor een sikje, te weinig voor een baard. Hij leek ouder dan de leeftijd van negentwintig jaar die hij aan het eind van de maand zou bereiken, en hoewel hij er die ochtend verwilderd uitzag – pafferig gezicht, kringen onder zijn ogen – was zijn broek het eerste wat zijn moeder opviel. Een lichte, gescheurde spijkerbroek. Niet echt gepast om te dragen op een begrafenis. Maar moeders hebben altijd nogal vage redenen om de keuzes van hun kinderen ongepast te vinden.

‘Ik heb gezegd dat hij zich moest gaan omkleden omdat het koud is in Bagnoli,’ vertelde de vrouw aan de carabinieri.

Manuel knikte, verdween door de deur van het gebouw en kwam een paar minuten later naar buiten in een andere broek. Nog steeds een spijkerbroek, maar zonder scheuren.

‘Ik weet niet of hij zich heeft omgekleed in zijn eigen huis of bij mij thuis. Daar bewaar ik zijn schone kleren.’

Daniela’s appartement bevond zich op de negende verdieping, dat van Manuel op de tiende. Signora Pallotto had de sleutels van het appartement van haar zoon, af en toe kwam ze langs en maakte ze bij hem schoon. Dat gebeurde vooral als Manuel het huis nodig had om ‘een meisje te ontvangen’. Vanzelfsprekend kwamen er ook mannelijke vrienden bij Manuel over de vloer. Zijn moeder was er altijd, bereid om een handje te helpen. De kamers opruimen. De vloeren boenen. Bezigheden waar Manuel een hekel aan had. Hij had niet eens een wasmachine, zijn moeder waste altijd zijn kleren.

Signora Daniela keek op haar horloge. Roberto zou zo komen met de auto, hij zou ze laten instappen, ze zouden de bomen en de bloemperken en de kerk en het imponerende oranje gebouw achter zich laten, het gebouw waarin, zonder dat iemand behalve Manuel er weet van had, datgene lag wat hun levens voor altijd zou veranderen.

Vroeger woonde het gezin Foffo samen in het huis op de negende verdieping: vader, moeder en de twee zoons. Toen Rober-

to achttien was geworden, mocht hij het appartement erboven gebruiken. Een paar jaar later was het huwelijk van de ouders in een crisis geraakt en waren ze gescheiden. De vader, Valter, was ergens anders gaan wonen. Daarna was Roberto weggegaan, hij was nu getrouwd en had twee kinderen. Manuel was naar boven verhuisd.

Valter was eigenaar van verschillende restaurants in Collatino. Verder had hij een bureau voor het afhandelen van autogerelateerde formaliteiten dat iedereen in de wijk kende. Roberto werkte daar ook. Het was niet makkelijk om je staande te houden. Als je niet uit een rijke familie komt, betekent ondernemer zijn in Italië dat je je constant zorgen maakt. Je ligt er 's nachts wakker van. Eén foute beslissing en je gaat onderuit. Roberto en Valter werkten hard, lieten zich niet afschrikken door moeilijkheden en sloegen waar mogelijk een beloning niet af. Ze gingen goed gekleed en reden in mooie auto's.

Om 7.30 uur arriveerde Roberto Foffo in de via Igino Giordani en parkeerde de auto. Signora Daniela en de grootouders gingen achterin zitten, Manuel nam plaats naast zijn broer. De auto kwam weer in beweging. Een halfuur later reden ze over de Ponte Tor di Quinto, waaronder donker en traag de Tiber stroomde.

Roberto reed geconcentreerd. Manuel moest zijn best doen om niet in slaap te vallen. Broers. Het heeft altijd iets gènants om ze naast elkaar te zien. Tenzij het leeftijdsverschil alle andere verschillen rechtvaardigt, kun je altijd, in het bloed van hetzelfde bloed, het verschil zien doorschemeren tussen wie de strijd des levens wint en wie hem verliest.

Roberto was vier jaar ouder dan Manuel, hij was afgestudeerd aan de LUISS-universiteit in verzekeringsmanagement. Hij werkte. Had een gezin. Manuel liep achter met zijn studie rechten, had een rommelig liefdesleven, het was niet duidelijk wat hij de hele dag deed. Roberto was degene die hen allemaal naar de plek bracht waar ze de laatste groet aan een zojuist gestorven familie-

lid gingen brengen, en zelfs bij die alledaagse handeling – een autostuur vasthouden – zouden de broers niet van plaats kunnen wisselen. Manuels rijbewijs was ingenomen wegens rijden onder invloed. Naast bovenmatig veel alcohol waren er in zijn bloed sporen aangetroffen van alprazolam en clonazepam. Wie gebruikt er tegenwoordig geen benzo's?

Het onderwerp werk was pas echt glibberig terrein.

‘Wat doe jij in het dagelijks leven?’

Rome is een stad die vaagheid over bepaalde onderwerpen tolereert. Maar boven een bepaalde grens wordt die welwillendheid een grimas. Zo kon het gebeuren dat Manuel, als hij werd gevraagd naar zijn beroep, zich aangespoord voelde om creatief gebruik te maken van de ik-vorm.

‘Ik bezit een aantal eetgelegenheden die ik uitbaat, samen met mijn familie. Daarnaast houd ik me bezig met een aantal digitale projecten. Momenteel ben ik een start-up aan het realiseren.’

Als dezelfde vraag aan zijn broer werd gesteld, was het antwoord: ‘Manuel komt alleen naar het restaurant om te eten. Hij heeft een passie voor marketing, leest veel, probeert af en toe een idee uit te werken, maar in feite doet hij helemaal niets op werkgebied.’

Als Valter over zijn jongste zoon praatte, legde hij de nadruk op zijn karaktereigenschappen. ‘Het is een fatsoenlijke jongen, beleefd, heel zachtmoedig, bescheiden. Op school had hij nooit ruzie.’ Manuel was, wederom volgens zijn vader, ‘zeer intelligent’, leidde een ‘geregeld’ leven, had dorst naar cultuur (‘hij is in staat om twee boeken te kopen en die in één nacht uit te lezen’), maar had nooit veel interesse getoond in het bureau voor autozaken, waar hij gegarandeerd een toekomst zou hebben (‘ik heb geprobeerd om hem erbij te betrekken, net als ik met Roberto heb gedaan. Het was zinloos’). De jongen volgde enthousiast vakken marketing en informatica (‘het inschrijfgeld betaal ik’), en in de afgelopen maanden was hij daadwerkelijk bezig geweest met een

start-up. Het betrof een project voor CONI, het Italiaans Nationaal Olympisch Comité, waardoor hij – nog steeds in Valters woorden – ‘een andere afslag had kunnen nemen’. Maar dat project, vervolgde de man, ‘is niet tot een goed einde gebracht’.

*Hij had een andere afslag kunnen nemen. Het is niet tot een goed einde gebracht.*

Bij vaders die zo over hun zonen praten, weet je nooit of het hun bedoeling is om ze te prijzen, te kleineren of ze te onderwerpen aan die niet-strafbare oefening in vernedering die zo’n bovenmatige lofprijzing in feite is.

Maar de vreemdste uitspraak over Manuel kwam van zijn moeder: ‘Manuel vertelt me niet of hij naar het restaurant gaat om te werken of niet. Ik weet niet eens precies wat voor relatie hij met zijn vader heeft.’

Nadat ze de via della Pineta Sacchetti waren overgestoken, doemde het enorme silhouet van het Gemelli-ziekenhuis op.

Roberto parkeerde de auto. De vijf mensen stapten uit en gingen het ziekenhuis binnen.

Manuel slofte nu voort en voelde de ogen van zijn broer in zijn rug prikken. Twee dagen eerder, op een tijdstip dat voor Roberto zeven uur ’s ochtends was en voor Manuel een willekeurig punt in een dolgedraaide chronologie, had Roberto een op zijn zachtst gezegd krankzinnige sms ontvangen. In het bericht had Manuel gevraagd of Roberto naar hem toe wilde komen. Als lokkertje had hij een transseksueel en cocaïne opgevoerd.

‘Hoi Roberto, kom je naar ons toe? Ik heb een trans hier. Er ligt ook een pak sneeuw.’

Naast de inhoud was ook de woordkeus in het bericht vreemd. Roberto kon niet uitsluiten dat Manuel af en toe een lijntje snoof, hij achtte het onwaarschijnlijk dat zijn broer omging met transseksuelen, maar hij wist zeker dat hij nooit het woord ‘sneeuw’ had gebruikt om naar cocaïne te verwijzen. Had hij dit echt zelf

geschreven? Misschien had Manuel de nacht doorgebracht met een of andere leegloper en hadden ze besloten om wat lol te trappen ten koste van mensen die de volgende dag vroeg op moesten om te gaan werken. Nam hij hem in de zeik? Roberto was nerveus geworden en had Manuel opgebeld, door de telefoon even tegen hem geschreeuwd en daarna gezegd dat hij het heen-en-weer kon krijgen, zonder hem in de gelegenheid te stellen een verklaring te geven.

Ook signora Daniela vermeldde een nogal vreemde gebeurtenis, die de dag ervoor had plaatsgevonden. Manuel had haar rond 21.30 uur opgebeld.

‘Moet je horen, mam, ik kom over een kwartier samen met een vriend de autosleutels halen.’

Het feit dat Manuel haar medeplichtig wilde maken aan een wetsovertreding had signora Daniela geïrriteerd. Bovendien, wie was die vriend? ‘Ik geef je helemaal niks,’ had ze geantwoord. Oom Rodolfo was overleden, ze had andere dingen aan haar hoofd. ‘In ieder geval,’ vertelde Daniela aan de carabinieri, ‘vond ik het verzoek van mijn zoon zo absurd dat het hele akkefietje tussen ons me uiteindelijk een volkomen onschuldige grap leek.’ Signora Daniela had voet bij stuk gehouden. Manuel had niet aangedrongen.

Onder de oplettende blik van Roberto en de absolverende blik van zijn moeder betrad Manuel de rouwkamer. Maar absolveren is alsnog oordelen. Zijn hangende schouders waren bewijs van de strijd die we in bepaalde perioden van het leven doorstaan om te voorkomen dat onze identiteit – of wat we daaronder verstaan – wordt meegesleurd door het onjuiste beeld dat anderen van ons hebben.

Manuel wurmde zich tussen de familieleden door en naderde de kist van zijn oom. Hij bleef staan, keek naar het lichaam en besloot dat hij uiterlijk die avond een beslissing zou nemen. Weten. Weten terwijl de anderen niet wisten. Deze gewaarwording

was nieuw voor hem. Manuel wist toen zijn moeder hem had gevraagd om een andere broek aan te trekken, hij wist toen hij naast zijn broer in de auto zat, en hij wist nu, in de rouwkamer. Hij wist wat de anderen zich niet eens konden indenken. Hij was gewend om anderen te laten beslissen, maar nu kon hij zelf een beslissing nemen. Een paar woorden. Hij hoefde ze alleen maar uit te spreken om al hun levens op hun kop te zetten.

Maar toen ze het ziekenhuis uit liepen, had Manuel nog steeds niets gezegd. Moe en in de war stapte hij na Roberto in de auto. Ze wachtten op zijn moeder en grootouders en reden weer weg.

De begrafenis zou vroeg in de middag plaatsvinden. De auto draaide de via Flaminia op. Over een kilometer of honderd zouden ze even stoppen. Ze hadden met Valter afgesproken bij de afslag naar San Vittore. De situatie tussen Daniela en haar ex-man was gespannen. Er liep een rechtszaak. Desondanks had Valter besloten aanwezig te zijn bij de begrafenis van zijn ex-zwager.

Aan de horizon werden de regenwolken steeds dikker. Ze passeerden Torre Spaccata, Cinecittà, aan de kant van de straat gleden de weilanden van de *ager romanus* voorbij. Manuel dommelde in.

‘Laat opa op jouw plek zitten, dan hebben we meer ruimte.’

Zijn broer wekte hem een uur later. Hij hoorde vogels kwetteren. Ze stonden bij een tankstation. Voor hen was een snackbar. Na een paar minuten arriveerde hij. Ze zagen hoe de auto een halve draai beschreef en vervolgens tot stilstand kwam, waarna de man zijn voeten op het asfalt zette. Valter Foffo hoefde zich alleen maar te vertonen om de aandacht van zijn familie op zich te vestigen. Manuel stond zijn plaats af aan zijn opa, stapte uit Roberto’s auto en liep naar die van zijn vader.

Meteen nadat hij erin was gaan zitten, voelde de jongen de elektrische schok. Tussen sommige vaders en zoons kan er een fikse storm in de lucht hangen zonder dat er iets is voorgevallen, dus kun je nagaan wat er gebeurt als een van de twee vindt dat de ander hem te weinig respect heeft betoond. In dit geval was het

Valter die ontstemd was. Manuel dacht wel te weten waarom. Valter zei niets en startte de motor.

Even later reed de auto over de weg. Af en toe keek Valter naar zijn zoon, dan naar zijn eigen haardos in de achteruitkijkspiegel. Hij zag er goed uit voor een zestiger. Sneeuwwitte haren, volle lippen, een neus die in de oudheid van een consul had kunnen zijn. Op die dag droeg hij een zwart colbert over een wit overhemd, een gestreepte stropdas en een donkere broek. Als je naar hem keek, zo verzorgd en elegant, kon je je moeilijk voorstellen hoe gestrest hij was. Zijn werk gaf hem geen rust, zijn gezin al evenmin. Uiteindelijk deed hij zijn mond open.

‘Ga je me vertellen wat er is gebeurd?’

Valter sprak gewoonlijk over zijn zoon als een bescheiden jongen die niet kon liegen. Maar als hij zo dicht naast hem zat, kregen die eigenschappen, die in de ogen van vreemden grote morele kwaliteiten moesten blijven, een andere betekenis. Eerlijkheid kon een teken zijn van zwakheid, discretie een teken van terughoudendheid.

‘Mag ik misschien vragen waar je uithing?’

Hij had hem de hele vorige dag lopen zoeken. Keer op keer had hij hem opgebeld, zonder ook maar enige reactie. Zoals altijd kwam het erop neer dat hij zijn zoon achter de vodden moest zitten om hem een gunst te kunnen verlenen: hij moest een termijn betalen voor een van de vele vakken die Manuel volgde en had gegevens nodig voor de overboeking.

Manuel zat zwijsend op de passagiersstoel. Zijn ogen waren pafferig. Dit was zijn vader niet ontgaan; meteen toen hij hem bij het tankstation had gezien, had hij geweten dat er iets aan de hand was. Die jongen was *vreemd*. De persoon die door naar Manuel te luisteren meer van hem begreep dan wie ook, was ook de enige die had begrepen dat zijn zoon die dag meer problemen zou kunnen opleveren dan de dood van zijn oom.

‘Nou? Ik heb je wel honderd keer gebeld. Waarom nam je niet op?’



Manuel had zich opnieuw voorgenomen om uiterlijk die avond een beslissing te nemen, maar toen zijn vader zijn verhoor begon, lukte het hem om de woorden uit zijn mond te krijgen.

‘Vertel op, wat heb je gedaan? Heb je gedronken? Was je bezopen? Manuel!’

‘Ik had cocaïne gebruikt, pap.’

Ze reden langs een kaasfabriek, toen langs een luifelfabrikant. Een groepje populieren stond afgezonderd langs de velden in het koesterende licht van de namiddag. Valter kwam uit de apathische staat waarin de woorden van zijn zoon hem hadden doen belanden.

‘Hoe bedoel je, cocaïne gebruikt!’ Hij klonk nijdig. ‘Hoe heb je zo kunnen afglijden?’

Soms kunnen uitdrukkingen hulp bieden.

‘Papa, om je de waarheid te zeggen ben ik nog veel verder afgeleden.’

Nu was Valter van zijn stuk gebracht. De vraag die hem ontviel was werkelijk bijzonder naïef: ‘Wat kan er nou erger zijn dan cocaïne?’

‘We hebben iemand vermoord.’

De auto reed verder over de rijksweg. Ze reden langs een benzinepomp, een viaduct, toen verscheen er een bord waarop lokale ondernemers werden uitgenodigd om advertentieruimte te kopen.

‘Hoe bedoel je, *we* hebben iemand vermoord?’

Valter was verdoofd, verbijsterd, vol ongeloof, hij voelde iets ontbranden in zijn maag, maar de klap die hij had gekregen belette hem niet om instinctief op zoek te gaan naar vluchtwegen. Het gebruik van de meervoudsvorm. De aanwezigheid van een andere persoon kon de verantwoordelijkheid van zijn zoon verminderen, zo niet uitsluiten. Valter voelde zijn hart sneller kloppen. Op zoek naar houvast in de verwarring, in de chaos, in de zotheid waarin hij steeds meer besepte te zijn beland, besloot hij dat Manuel waarschijnlijk iemand had doodgereden. Hij had gedronken. Hij

had het weer gedaan. Ofschoon zijn rijbewijs was ingenomen, was hij toch weer halfdronken achter het stuur gaan zitten. Dat was wat er was gebeurd. Manuel had een stommiteit uitgehaald. Vooropgesteld dat hij degene was die had gereden.

‘Pap, er was helemaal geen verkeersongeluk.’

‘Maar hoe hebben jullie deze persoon dan vermoord?’

‘Ik geloof met een mes. En met een hamer.’

Valter keek eens goed naar de weg om er zeker van te zijn dat hij nog steeds hier was, helder, op dezelfde planeet als waarop hij die ochtend wakker was geworden. Hij hoorde zijn eigen stem Manuel naar de naam van de medeplichtige vragen.

‘Iemand die Marco heet. Ik heb hem een paar keer in mijn leven gezien.’

‘En wanneer is dit dan gebeurd?’

‘Dat weet ik niet meer,’ antwoordde Manuel, ‘twee, vier, vijf dagen geleden.’

*Twee, vier, vijf dagen geleden?*

Hoe kon hij dat nu niet weten? Kon het allemaal nog een idiote grap zijn? Was dit, op de oneindige ladder van onbegrip die vaders aan zoons verbindt en die ertoe leidt dat sommige zoons denken gekwetst of zelfs onherstelbaar beschadigd te zijn door gedrag dat vaders in praktijk brengen met het eenvoudige doel een man van ze te maken, misschien een absurde wraakactie? Was dit een verhaal dat Manuel helemaal zelf had verzonnen om hem te straffen met fouten die zelfs de psycholoog waar Valter hem een keer naartoe had gestuurd, slechts met moeite aan hem zou kunnen toeschrijven?

Valter vroeg zijn zoon naar de naam van het slachtoffer.

Manuel zei: ‘Ik weet het niet.’ De tranen stonden in zijn ogen.

Vervolgens vroeg Valter *waar* de persoon zich bevond die zijn zoon zei te hebben vermoord.

Dat wist Manuel wel. ‘Thuis,’ zei hij. Het lichaam bevond zich in zijn appartement in de via Igino Giordani.

Roberto Foffo hoorde zijn mobiele telefoon piepen. Hij keek naar de naam op het scherm: het was zijn vader die hem belde, vanuit de auto vóór hem. Ze waren nog een paar kilometer verwijderd van Bagnoli del Trigno.

‘Roberto, ga alsjeblieft even naar de kant.’

Zijn vaders stem klonk heel erg vreemd. Nadat hij had opgehangen, zag Roberto dat zijn vader remde en de auto stilzette langs de kant van de weg.

‘Wat is er aan de hand?’ vroeg signora Daniela.

Roberto gehoorzaamde aan een code waar zijn vader en hij het stilzwijgend over eens waren en gaf geen uitleg. Ook hij stopte de auto en stapte uit.

Op de parkeerhaven liep hij naar zijn vader toe.

Valter gebaarde, de twee liepen weg van de anderen. Toen ze buiten gehoorsafstand van iedereen waren, zei Valter: ‘We hebben een dode in huis.’

‘Wát?!’ Roberto’s ogen werden groot.

Valter probeerde zijn kalmte te bewaren en de situatie samen te vatten. Hij schetste het probleem van een naamloos lijk dat zich misschien in het appartement op de via Igino Giordani bevond, zei dat ze zo snel mogelijk terug moesten naar Rome en voegde eraan toe dat het mogelijk om moord ging. Als laatste onthulde hij de naam van de vermeende moordenaar.

Roberto voelde een eerste moment van opluchting.

‘Maar pap,’ zei hij, ‘Manuel kletst uit zijn nek!’

Manuel was bij een psycholoog geweest. Hij leed aan stemmingswisselingen. Deze details deden Roberto op dit moment geloven dat zijn broer kon zijn beschuldigd van een moord die hij niet had gepleegd.

‘Het is vast niet waar. Wie weet wat er werkelijk is gebeurd.’

Valter werd steeds nerveuzer. Als ze de bijzonderheden echt uit Manuel zouden moeten trekken, zei hij, moesten ze zich concentreren op de meest bijzondere van allemaal: ‘Onthoud dat je broer altijd de waarheid vertelt.’ Hij gebaarde naar de geparkeerde auto. Manuel stond vlak bij de vangrail te niksen.

‘Ga jij even met hem praten,’ zei Valter.

Toen Roberto terugkwam bij zijn vader, was de uitdrukking op zijn gezicht veranderd. Hij was bleek en zag er moe uit. ‘Pap,’ zei hij, ‘misschien is er inderdaad wel iets gebeurd.’

In een wereld die naar onze opvatting is gebouwd op bijzonder tastbare fundamenten, kunnen we bijna niet geloven dat woorden nog steeds toverkracht hebben. En toch hadden een paar eenvoudige zinnestjes, uitgesproken door Manuel, hen in een nachtmerrie doen belanden. Ze stonden op een parkeerhaven, tweehonderd kilometer van huis. De lijkwagen met het stoffelijk overschot van hun oom kon ieder moment langs komen rijden. De koude wind teisterde hen. Manuel had zichzelf zojuist beschuldigd van moord. En een paar meter verderop stonden de opa, oma en moeder van de vermeende moordenaar, zich nergens van bewust.

Vanaf dat moment werden de herinneringen van signora Daniela schimmiger. Aan de ene kant had ze, langs de kant van de weg, begrepen dat er iets onheilspellends aan de gang was. Aan de andere kant zou de waarheid – toen die op diezelfde avond aan haar werd geopenbaard – in haar hoofd in omgekeerde richting gaan werken, waardoor details werden vervormd en haar geheugen en de normale opeenvolging van de gebeurtenissen werden aangestast.

‘Vanaf het moment dat we in het dorp aankwamen, herinner ik me alleen maar dat ik de kerk binnenging,’ vertelde ze de carabinieri, ‘ik kan me niet goed herinneren of zij ook naar binnen zijn

gegaan. Ik bedoel Valter en mijn twee zoons. Op een gegeven moment zei Roberto: “Mam, wij blijven even hier. Daarna moeten we terug naar Rome, het spijt me.” Ik stond daar als versteend. Ik begreep niet waarom ze weg moesten, ik dacht dat ze ten minste wel mee zouden komen naar de begraafplaats. Maar dat deden ze niet.’

Valter en Roberto betrokken Daniela niet bij de aanpak van het probleem. Na afloop van de mis liep Valter naar de neven van zijn ex-vrouw en gaf hun zijn autosleutels met het verzoek haar thuis te brengen. Hij sprak over een probleem dat ze in allerijl moesten oplossen. Iets onverwachts. Toen stapten Manuel, Roberto en hij in Roberto’s auto en vertrokken ze weer. Ze reden de rijksweg op en anderhalf uur later waren ze op de snelweg. Roberto’s voet trapte het gaspedaal in. Voor hen, geïmpulsieerd door de regen, lag opnieuw Rome.